

משרד החינוך

מנהל חברה ונוער

המוזכירות הפדגוגית
אשכול רוח וחברה
הפיקוח על הוראת מדעי החברה

דילמות המשפחה בעידן הפוסט מודרני

ניהול דיוני דילמה

על פי התאוריה של לורנס קולברג

על התפתחות החשיבה המוסרית

הדילמות נכתבו במהלך השתלמות ארצית
שיזמה הגב' דנה פרידמן מפמ"ר מדעי החברה.

כתיבה ועריכה: חיה פלג

מאי 2013

צוות היגוי: דנה פרידמן, אלירז קראוס, אתי אברמוביץ, ד"ר יעל ברנהולץ, אהובה בודאי
תודה מיוחדת לד"ר יעל ברנהולץ, לאהובה בודאי על תרומתן לחוברת זו.

תוכן העניינים

מבוא - דברי המפמ"ר דנה פרידמן 3

מטרות התוכנית..... 5

פרק א' - התפתחות החשיבה המוסרית לאור המחקרים של קולברג 6
מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, ברנהולץ; פלג. מינהל חברה ונוער, 2003

- ממצאי המחקרים של קולברג ועמיתיו
- השלכות של ממצאי המחקר על החינוך
- על הקשר בין חשיבה מוסרית להתנהגות

פרק ב' - המשפחה בעידן הפוסט מודרני - מבחר דילמות 13

- דילמות סביב הקמת המשפחה
- דילמות במשפחה הכוללת ילדים קטנים
- משפחה הכוללת מתבגרים
- המשפחה באחרית ימיה

פרק ג' - ניהול דיוני דילמה - הפדגוגיה והמתודה..... 35
מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, פלג וברנהולץ; מינהל חברה ונוער, 2003

- תהליך חמשת הצעדים בניהול דיון דילמה
- שאלות ההבהרה ככלי בעבודת המורה
- כיצד לכתוב דילמות
- מבחר כלים לשוב ולהערכה עצמית

נספחים:..... 44

1. קישורים לאתרים

2. רשימת מקורות להעשרה להשתלמות בנושא דילמות ערכיות של המשפחה הפוסט מודרנית

מבוא

מורים יקרים,

חוברת זו הינה פרי שיתוף פעולה בין הפיקוח על הוראת מדעי החברה לבין מינהל חברה ונוער.

תחום הסוציולוגיה מתמקד בחקר היחסים החברתיים. מטרת תכנית הלימודים מתמקדת בהבנת מושגים סוציולוגיים, תיאוריות ומחקרים, פיתוח היכולת לשימוש בהם ופיתוח היכולת לנתח תופעות חברתיות. בסיס ראשוני זה חיוני להשגת המטרות של פיתוח העניין והסקרנות לגבי החיים החברתיים בכלל ו**לצורך פיתוח היכולת לדיון בשאלות חברתיות בפרט.**

בשל אופייה הדינאמי של החברה, אך טבעי הוא, שבמסגרת לימוד תכני התכנית נחשפים התלמידים למגוון תיאוריות וגישות שלפעמים משלימות זו את זו ולפעמים סותרות זו את זו. הרעיונות המרכזיים אליהם נחשפים התלמידים אינם החלטיים וחד משמעיים. בחלקן אילו סוגיות העשויות לעורר רגישות מבחינה חברתית, תרבותית ואישית. מגוון זה מאפשר העלאת שאלות לדיון ולבדיקה. בצד עולם עשיר של תיאוריות ומושגים, מזמן תחום מדעי החברה והסוציולוגיה בכללו, עיסוק רחב בסוגיות חברתיות, תפיסות עולם ובערכים. עיסוק משולב זה המעמיד את הערכים בלב ליבו של תחום הסוציולוגיה, מסייע בהבנת בעיות ותהליכים בחברה ותורם ליצירת בוגר אחראי ומעורב חברתית.

בשנה"ל תשע"ב קיימנו השתלמות בנושא **"דילמות חברתיות וערכיות בנושא המשפחה הפוסט-מודרנית"**. קדמה להחלטה זו התפיסה בדבר חשיבותה של המשפחה והאוניברסאליות שלה בכל החברות ובכל התקופות. למשפחה תרומה במילוי הצרכים החברתיים הבסיסיים וביצירת הקשר שבין הפרט לחברה כמוסד הראשון המתווך בין הפרט לחברה. על אף שהחברה הישראלית מאופיינת ברמה גבוהה של משפחתיות היא מאופיינת בו זמנית במגוון עשיר של דפוסי משפחה המושפעים מגורמים סביבתיים-חיצוניים (כמו אקולוגיה וטכנולוגיה), חברתיים (כגון: הגירה, מודרניזציה ועוד) וכן השקפות עולם של שוויון, חירות, חילון ועוד. שינויים אלו שחלו בחברה ובערכים המנחים אותה משפיעים על המשפחה הפוסט-מודרנית ומציבים בפניה דילמות חדשות ומאתגרות. בשל עובדה זו ראינו חשיבות רבה לעיסוק בסוגיות רגישות אלו והעלאתן למודעות כצעד ראשון להכלה, סובלנות ושינוי.

רגישותן של הסוגיות בהן אנו דנים, נובעת בין היתר מעובדה שהדיון בהן מחייב את הלומד לבחון את הערכים העומדים בבסיס כל סוגיה. במקרים רבים מעלות הסוגיות ערכים מתנגשים. במצבים אלו נודעת חשיבות רבה לתפקידו של המורה כמנחה הדיון, המעורר את תלמידיו לחשיבה ולבחינת הערכים לצורך גיבוש תפיסת עולם. יש לנהל את הדיון תוך יצירת אקלים פתוח ובטוח, שבו המוקד הוא התופעה המועלית לדיון ולא הפרט. דיון מסוג זה ראוי שיתנהל תוך חשיפת התופעה, העמדות השונות המעורבות בה, מתן

לגיטימציה לספק ועידוד להעלאת שאלות. דיון מסוג זה חייב לאפשר התבטאות חופשית תוך הקפדה על דיון עניני, שיתוף התלמידים בדיונים וללא מתן תשובות פסקניות.

לאור האמור לעיל, נודעת חשיבות רבה לכלי של ניהול דיוני דילמה שבחרנו לחשוף בפניכם במסגרת השתלמות זו, ככלי דידקטי מובנה לעיסוק בסוגיות המערבות ערכים.

נציין כי אמצעי נוסף לקיום דיונים בסוגיות רגישות הינו הרחקת הדיון מהמיקרו הבית-ספרי/אזורי לקבוצה חברתית מרוחקת יותר כך שהדיון יהיה אינטלקטואלי ולא רגשי ויאפשר ללומד לגבש עמדה מבלי שיצטרך לבחון את עולמו האישי/ערכי/דתי. רק לאחר קיום הדיון העקרוני סביב הסוגיה ניתן יהיה להמשיך ולפתח חשיבה ביקורתית באמצעות שאלה שתבדוק האם ההתייחסות לסוגיה זו תשתנה כאשר אותה סוגיה קיימת בחברה הקרובה אלינו. **יש לשים לב ששאלה זו תישאל רק במידה וקיימת אפשרות חינוכית ובית ספרית לדון בה.**

חשיבות מיוחדת נודעת לניהול דיוני דילמה סביב סוגיות הקשורות במשפחה הפוסט-מודרנית בבתי הספר של החינוך הממלכתי דתי ו/או המגזר הערבי. לאור האמור לעיל מצאנו לנכון להוסיף מספר הנחיות חשובות:

א. הדילמות המפורטות בחוברת זו הינן דוגמאות לדיוני דילמה שניתן לקיים בנושא המשפחה הפוסט-מודרנית. קודם לשימוש בדילמות חשוב יהיה לוודא שהדילמה שנבחרה מתאימה לאווירה התרבותית בכיתה ובבית ספרכם.

ב. חלק מהסוגיות המופיעות בחוברת זו נמצאות בדיון וקיים מגוון רחב של דעות גם בעולם הדתי. מומלץ לבחון אפשרות שהדיון יתקיים תוך שיתוף פעולה עם מורה מתחום תושב"ע או מחשבת ישראל.

ג. מומלץ להעלות את רמת הדיון ולאפשר רפלקציה שתעסוק בשאלה לגבי ההשפעה הרגשית של הדיון בסוגיה זו על הלומד ו/או על התחושות העולות כתוצאה מהיותנו בדעת מיעוט.

זו גם ההזדמנות להודות למנחות דיוני הדילמה: **הגב' חיה פלג והגב' אהובה בודאי** על החשיפה המושכלת של שיטה זו, על גיבוש דילמות מותאמות לתחום הדעת ועל ההנחיה באשר לאופן העיסוק בדילמות אלו ובדומות להן. תודה **לאיתי אברמוביץ**, המדריכה הארצית לסוציולוגיה על תרומתה בהובלת הנושא.

בטוחני כי הכלי לניהול דיוני הדילמה, יסייע רבות להעמקת השיח בכלל הנושאים הרגישים במדעי החברה תוך פיתוח החשיבה וניהול דיונים ביקורתיים.

שלכם,

דנה פרידמן- מפמ"ר מדעי החברה

מטרות

מטרות התוכנית ניהול דיונים בדילמות מוסריות

המשפחה בעידן הפוסט מודרני

- לרענן את הידע בתיאוריה ההתפתחותית, בחשיבה המוסרית ובחינוך המוסרי.
- להבהיר את מהות הקשר שבין חשיבה מוסרית להתנהגות מוסרית ואת התרומה האפשרית של מערכת החינוך לחיזוק ההלימה שביניהן.
- להקנות כלים לניהול דיונים בדילמות מוסריות כאמצעי לצמיחה מוסרית-חברתית.
- להקנות כלים שיאפשרו דיון פתוח בנושאים מוסריים וערכיים העולים בתוכנית הלימודים בכלל ובמדעי החברה בפרט, באירועים שעל סדר היום הציבורי ובחיי היום יום בבית הספר.

פרק א'

התפתחות החשיבה המוסרית לאור המחקרים של קולברג ועמיתיו

ממצאי המחקרים של קולברג ועמיתיו

פלג וברנהולץ (2003) אשר סוקרות את התפתחות החשיבה המוסרית, מציינות כי במשך שנים סללו לורנס קולברג, עמיתיו ותלמידיהם דרך לתחומי מחקר חדשים בחינוך מוסרי ותרמו תרומה נכבדה לפילוסופיה של המוסר ולחינוך המוסרי.

שלושה מילים: **התפתחות, מוסרית, קוגניטיבית** ממצות את מהות משנתם.

קבוצת המחקר המקורית של קולברג פעלה במשך עשרים שנה. אחת לשלוש שנים, רואיינו חמישים ילדים ונערים (שהיו בתחילת המחקר גילאי 8-13), במטרה לבחון שינויים בחשיבה המוסרית שלהם. במקביל התקיימו ראיונות אורך נוספים עם ילדים ומבוגרים ברחבי ארה"ב ובעולם: בטורקיה, מקסיקו, טיוואן, קנדה, בריטניה, איי בהאמה, זמביה, הודו, יפאן ובישראל בקיבוץ סאסא. בפני המרואיינים הוצגו דילמות מוסריות, דהיינו, דילמות בהן קיימת התנגשות בין ערכים ונדרשת הכרעה. המראיינים הציגו לפני כל נבדק לפחות שלוש דילמות מוסריות שונות, שבכל אחת מהן סיפור אירוע שבו מתנגשים ערכים. החוקרים שאלו את המרואיינים שאלות הבהרה וסיווג את שיקולי הדעת והנימוקים שעלו מתשובותיהם. בעקבות ניתוח התשובות הוגדרו שישה שלבים בחשיבה המוסרית, השונים זה מזה במהותם:

2. רמות החשיבה המוסרית ושלביה לפי סולם קולברג

במחקרו זיהה קולברג שישה שלבים בחשיבה המוסרית של בני אדם, המסווגים להלן בשלוש רמות השונות זו מזו:

א. הרמה הקדם קונונציונלית (שלבים 1 ו-2)

ברמה זו מושפעים בני אדם בהכרעתם המוסרית מכוחן של דמויות סמכותיות או מהתוצאות הפיזיות של הפעולות, כגון: עונשים, שכר או מתן הטבות מוחשיות. ברמה זו ישנם שני שלבים:

שלב 1: אוריינטציה של עונש וציות

בשלב זה, התוצאות הפיזיות של מעשה מסוים הן הקובעות אם המעשה הוא טוב או רע, הוגן או בלתי הוגן. האדם חושב על דרכים לחמוק מעונש או לקבל פרס, והוא נכנע לדמויות סמכותיות או לאנשים בעלי יוקרה. הוא ממוקד בעצמו, מתמקד באינטרסים שלו בלבד, ואינו חושב על עצמו כבעל אחריות כלפי אחרים או כעל אדם המשתייך לקבוצה.

שלב 2: אוריינטציה של כדאיות

בשלב זה האדם חושב על הזולת רק אם הוא עשוי להועיל לו לסיפוק צרכיו.

החשיבה מוליכה לפעולה המספקת את צרכיו ולעתים את צורכי הזולת. לעתים קרובות אפשר למצוא בשלב 2 יסודות של הגינות, אבל זו נובעת תמיד מסיבות פרגמטיות תועלתניות ולא מחוש של צדק או מנאמנות.

בשלב זה עדיין מבקש האדם לשרת את האינטרסים שלו בלבד, אבל הוא כבר מסוגל לצפות מראש את תגובות הזולת. יש לו נכונות לנהל משא ומתן ולהתחשב בזולת, כדי להשיג את מה שהוא מבקש להשיג ("שמור לי ואשמור לך").

ב. הרמה הקונוונציונלית (שלבים 3 ו-4)

בני אדם ברמה זו הם חלק מקבוצה וממלאים את ציפיותיהם של בני המשפחה, של קבוצת השייכות, של הקהילה או של העם, ללא התחשבות בתוצאות המיידיות של המעשה לגביהם. ברמה זו הם מבטאים נאמנות למעגל החברתי ומחויבות לקיומו.

שלב 3: אוריינטציה של שותפות בין-אישית בקבוצה

בשלב זה מזהה האדם התנהגות טובה עם כל מה שמוצא חן או מקובל בעיני החברים, המשפחה או הקבוצה אליה הוא שייך. האדם מסוגל לראות את הדברים מנקודת ראות של מערכת היחסים בקבוצה, כגון: דאגה, אמון ויחס של כבוד. הוא מקבל החלטות על פי תפיסתו את הנורמות המקובלות בקבוצה. כיוון שחשוב לו להיות שייך ומקובל. החשיבה מבוססת על קונפורמיות לנורמות ומלווה לעתים בתפיסות סטריאוטיפיות ואף בכניעה ללחץ קבוצתי.

שלב 4: אוריינטציה של קיום החברה וחוקיה

בשלב זה מכוונת החשיבה לשמירה על החוק ולקיום הסדר החברתי. פירושה של התנהגות טובה או הוגנת הוא מילוי חובותיו של האדם, גילוי דרך ארץ כלפי החוק או כלפי מה שמקיים את הסדר החברתי בתור שכזה. בשלב זה האדם מסוגל לראות את הסיטואציה מבעד לעיניהם של אחרים, ובכללם אנשים שאין הוא מכיר כלל. הוא מבטא דאגה לחברה ולניהולה התקין.

ג. הרמה העקרונית (שלב 5-6)

שלב 5: אוריינטציה של מחויבות לערכים המעוגנים באמנה חברתית

בשלב זה נוטה האדם להגדיר פעולה נכונה במונחים של ערכי זכויות הפרט, כפי שהוסכם עליהן בחברה והן במסמך רשמי כגון חוקה. קבלת סמכות החוק בשלב זה, בשונה משלב 4 מותנית בכך שהחוק אינו נוגד את ערכי החברה או את עקרונות הצדק האוניברסלי המקובלים בחברה. כאשר תנאי זה אינו מתקיים, עולה האפשרות של שינוי החוקים כך שיתנו מענה צודק וישרתו את טובת החברה כולה.

שלב 6: אוריינטציה של מחויבות לערכי צדק אוניברסליים

בשלב זה, מחויבות האדם היא לערכי צדק אוניברסליים, מעבר לשייכות אישית או קבוצתית.

חשוב להבהיר כי:

שלב בחשיבה המוסרית הוא דגם עקבי של חשיבה על בעיות המתעוררות במצבים שבהם יש התנגשות בין ערכים מוסריים.

שלבי החשיבה אינם מצביעים על טיפוס אופי ואינם.

1.3 הפרספקטיבה החברתית על פי רוברט סלמן:

מחקר המשך של רוברט סלמן (1974), הניב את הגדרת הפרספקטיבה החברתית האופיינית לכל שלב חשיבה.

שלבי החשיבה המוסרית על פי קולברג והפרספקטיבה החברתית על פי סלמן:

<u>הפרספקטיבה החברתית</u>	<u>מאפייני החשיבה המוסרית והמניע העיקרי לפעולה</u>	<u>שלב החשיבה</u>	<u>הרמה</u>
לאדם פרספקטיבה של פרט בודד הרואה את טובת עצמו בלבד. הפרט אינו מסוגל להכיר בכך שלזולת יש צרכים השונים משלו.	- הימנעות מעונש ורצון לקבל גמול - ציות לסמכות חזקה	שלב 1 אורינטציה של עונש וציות	רמה קדם קונבנציונלית
הפרט מודע לכך שלכל אדם יש אינטרס אותו הוא שואף להשיג. "הטוב" מוגדר מנקודת המבט של טובת הפרט בלבד.	- הפרט רואה את הזולת רק אם היא עשוי להועיל לו לסיפוק צרכיו: "שמור לי ואשמור לך"	שלב 2 אורינטציה של כדאיות	רמה קדם קונבנציונלית
הפרט מתמקד בשייכות שלו לקבוצה מוגדרת. מודעות לרגשות, הסכמות וציפיות הדדיות בקבוצה מקבלים עדיפות על פני האינטרס האישי. לפרט אין עדיין יכולת לראות מערכת חברתית שלימה.	- רצון להיות "אדם טוב", המקובל בקבוצה ורגיש לצורכי חבריה. - קונפורמיות לנורמות הקבוצה - דאגה ליחסי קירבה בין חברי הקבוצה על בסיס של כבוד, נאמנות, אמון והכרת תודה.	שלב 3 אורינטציה של שותפות בין-אישית בקבוצה	רמה קונבנציונלית
הפרט רואה את טובת החברה כולה.	- מחויבות לשמירה על החוק לשם הבטחת הסדר החברתי התקין - תרומה לטובת החברה	שלב 4 אורינטציה לחברה ולחוקיה	רמה קונבנציונלית
ראיית הערכים המסדירים סדר חברתי בעולם.	- מחויבות לערכים כפי שהוסכמו באמנה חברתית (כמו בחוקה האמריקאית). - החברה דנה בתיקונים לחוקים מתוך מחויבות לערכים ועל פי העיקרון של "הטוב הרב ביותר למספר הגדול ביותר של אנשים".	שלב 5 אורינטציה חברתית על בסיס ערכי	רמה עקרונית
ראיית הסדר המוסרי האוניברסאלי.	- מחויבות לערכים מוסריים אוניברסאליים של צדק, שוויון ערך האדם וכבוד האדם	שלב 6 אורינטציה לצדק אוניברסלי	רמה עקרונית

1.4 מאפייני התפתחות החשיבה המוסרית

מן המחקר של קולברג ועמיתיו לגבי התפתחות החשיבה המוסרית עולים הממצאים הבאים: החשיבה של בני אדם מתפתחת בשלבים בסדר עולה. ילדים קטנים חשבו במונחים של הימנעות מעונש או זכייה באהדה של דמויות סמכותיות. ילדים גדולים יותר דיברו במונחים של כדאיות והדדיות. מתבגרים דיברו על מחויבות לנורמות הקבוצתיות או על מחויבות לשמירה על החוק למען קיומה של חברה מתוקנת. בשלבים גבוהים יותר מבחינים בני אדם בקיומם של ערכים שונים ועקרונות אוניברסאליים כגון: ערך החיים וערך הרכוש, ומסוגלים לדרג ערכים אלה. הם יצינו כי ערך החיים עולה על ערך הרכוש מכיוון שערך החיים אינו הפיך.

מחקרו של קולברג נערך בעיקרו בארצות הברית. אבל נערכו מחקרי מדגם בכמה ארצות אחרות, בכל אחת מהארצות האלה מצאו החוקרים אותם שלבי חשיבה שקולברג מצא בארצות הברית. השלבים העקרוניים לא הופיעו אצל נבדקים בחברות בעלות סדר חברתי שבטי.

מחקרו של קולברג התבסס על התשתית המחקרית של פיאזה בחשיבה. קולברג בדק את הקשר בין החשיבה המוסרית לחשיבה בכלל. הוא מצא כי הגורמים העיקריים המונעים את התפתחותה של החשיבה המוסרית עד לשלבים הגבוהים והמגבילים אותה לראייה אזרחית מצומצמת הם יכולת קוגניטיבית מוגבלת לפי סולם פיאזה ופרספקטיבה חברתית צרה לפי סולם סלמן.

- ההשלכות של ממצאי המחקר על שדה החינוך

מחקרים אלו של קולברג היו בתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותי ולא נגעו לתחום החינוך. מי "הביא" את קולברג להתעניין במשמעות ממצאיו לתחום החינוך היה תלמידו, משה בלאט. בלאט מצא בעבודת הדוקטורט שלו (1969) כי **ניתן לקדם חשיבה מוסרית על ידי התערבות חינוכית שיטתית באמצעות דיונים בדילמות מוסריות**. ממצאים אלו גרמו לקולברג להשקיע מאמצים בפיתוח יישומי של התיאוריה לתחום החינוך המוסרי.

קולברג ופנטון (בתוך, פלג וברנהולץ 2003) פיתחו **שיטה לניהול דיונים בדילמות מוסריות** וסדנה להכשרת מורים לניהול דיונים בכיתותיהם. על פי שיטה זו מוצגת בפני המשתתפים דילמה מוסרית. כל אחד מהם מתבקש לנקוט עמדה אישית על הפעולה המוסרית הראויה, לנמק את עמדתו ולעמת את עמדתו עם עמדותיהם של חבריו. המורה מנחה את הדיון ומשתמש בשאלות הבהרה סוקראטיות, המיועדות לחדד את ההבנה ואת ההתייחסות לסוגיה המוסרית שעל הפרק. הדילמות שהוצגו היו מתחומים חברתיים כלליים ומעולם התוכן של מקצועות ההוראה, כגון: מדעי החברה, היסטוריה, ספרות, ואזרחות (פנטון וגומברג, 1980).

על הקשר בין חשיבה מוסרית להתנהגות מוסרית

בעקבות ביקורת והשגות על ערכו של המחקר אודות החשיבה המוסרית מאחר שלא התייחס לממד ההתנהגות המוסרית, קיימו קנדי וקולברג מחקר (1982) אודות הקשר בין חשיבה מוסרית להתנהגות מוסרית. במחקרם הם מצאו מתאם גבוה בין החשיבה המוסרית לבין הפעולה המוסרית במצבי הניסוי. מכאן עלתה המסקנה כי רמת חשיבה מוסרית גבוהה היא תנאי הכרחי, אך לא מספיק, להתנהגות מוסרית.

לדיונים בדילמות המוסריות הייתה כאמור השפעה על החשיבה המוסרית אך מנקודת מבט של שדה החינוך לא הייתה לכך השפעה על ההתנהגות היומיומית בבית הספר. העניין הרב בהתנהגות המוסרית והצורך להשפיע על ההתנהגות המוסרית בבית הספר, עוררו את קולברג ועמיתיו לחפש דרכים ליצירת יתר הלימה בין החשיבה המוסרית להתנהגות המוסרית וכך פותחה הגישה של "הקהילה הצודקת" (Kohlberg, 1986) לחינוך מוסרי.

לאחר תהליך ממושך של ניסוי וטעייה במסגרות חינוכיות שונות, הגדירו קולברג ועמיתיו את תנאי היסוד לצמיחה מוסרית:

חמשת התנאים לצמיחה מוסרית:

- חשיפה לקונפליקטים מוסריים
- התייחסות לנקודות מבט רבות
- העלאת היבטים של צדק, הוגנות ומוסר
- חשיפה לטיעונים משלבים גבוהים יותר בסולם קולברג
- השתתפות פעילה בקבלת החלטות ואחריות על אכיפתן

מורים ותלמידים הצטרפו לתוכנית זו מתוך בחירה חופשית ובנו יחדיו את מערך הנורמות והחוקים של בית הספר (תקנון). אחת לשבוע התכנסה אסיפה כללית של בית הספר, בה התקיימו דיונים בסוגיות של חיי היום יום בו. על פי רב, באסיפה הכללית התקבלו החלטות, ולכל אחד מהתלמידים ומהמורים היה קול אחד בהצבעה.

המחקר הראה שההתנסות הביאה להתפתחות ניכרת בשלבי החשיבה המוסרית אצל התלמידים והשפעה על ההתנהגות, תרמה ליתר מעורבות בחיי בית הספר וליחסים משופרים בין התלמידים ובינם לבין מוריהם. חיי הקהילה השפיעו על התנהגות התלמידים במספר היבטים: ההשתתפות בשיעורים הייתה

גבוהה יותר, היו יותר גילויי אחריות להתנהגותם ולהתנהגות חבריהם ומתן יחס של כבוד רב יותר לתלמידים מבית ספרם, שהרקע הגזעי, הדתי, האתני או החברתי שלהם היה שונה.

בבתי ספר אלו התרחשו שינויים בשלושה ממדים:

בצמיחה מוסרית חברתית של התלמידים, ברמת ההלימה בין חשיבה מוסרית להתנהגות מוסרית, באקלים חברתי משופר בבית הספר ובהישגים הלימודיים.

פרק ב'

דילמות במשפחה בעידן הפוסט מודרני

ב1. דילמות סביב הקמת המשפחה:

- לגלות או לא לגלות זו השאלה- הדילמה של גליה, אם חד הורית
- הדילמה של אם – הבת שלי בהריון!
- הדילמה של הגננת רויטל – שתי אמהות לילד
- הדילמה של שרית- האם למסור את הילד לאימוץ?
- להיות או לא להיות אם פונדקאית
- בין שתי משפחות
- הדילמה של שירה- הפריה לרווקה דתייה
- הדילמה של יואלה- הפריה לרווקה דתייה
- הדילמה של נועה- הורות מאוחרת
- הפריה בגיל 64
- טיפולי פוריות לאסירי עולם- מן העיתונות
- פוליגמיה בעד ונגד

ב2. דילמות במשפחה הכוללת ילדים קטנים:

- הדילמה של אילן – "אימוץ"?
- הדילמה של יעל – הורות וקריירה
- הדילמה של סא"ל מיכל לוי - הורות וקריירה
- הדילמה של אורית - הורות וקריירה

ב3. משפחה הכוללת מתבגרים:

- האם להעביר את הבן למוסד?
- הדילמה של משפחת קייל- על פי הספר והסרט "שומרת אחות"

ב4. המשפחה באחרית ימיה

- הדילמה של רופא – הצוואה של האב
- בין ילדים, הורים והסבתא- הדילמה של משפחת ששון

ב1. דילמות סביב הקמת המשפחה:

1. לגלות או לא לגלות זו השאלה- הדילמה של גליה אם חד הורית כתבה: חיה פלג

גליה הייתה רווקה בת 38, מסודרת היטב מבחינה כלכלית, ששמעה ללא הרף את השעון הביולוגי מתקתק... היא השתוקקה להרות ולהיות סוף סוף אימא. היא פגשה את אילן במסיבת רווקים בת-א והם בילו כמה ימים יחדיו. גליה ספרה לו שהיא מתכננת להיכנס להריון, אך אינה מעוניינת בתורם אנונימי מבנק הזרע. היא אמרה לאילן שהיא תהיה מאושרת אם יסכים להיות האב הביולוגי של הילד. אילן הסכים בתנאי שמרגע ההתעברות, לא יהיה בניהם כל קשר ולעולם היא לא תגלה לילד את שם אביו הביולוגי. גליה התלהבה מהרעיון כי רצתה להיות "המבוגר המשמעותי" בחיי הילד ואחראית על כל ההחלטות הקשורות בחייו. היא הסכימה לחתום על מסמך המאשר זאת.

בשעה טובה נולד בנה שוהם והתפתח יפה. מגיל צעיר הוא לא חדל לשאול מיהו אביו וגליה התחמקה עם תירוצים שונים.

כיום שוהם הוא בן 10. גליה נפגעה קשה בתאונת דרכים וימיה ספורים. היא לא תוכל לטפל בילדה בן-ה-10. היא שוקלת לצור קשר ולבקש שאילן יאמץ את שוהם.

האם על גליה לפנות לאילן? הביא שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך?

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה

- מהן זכויות הפרט במקרה זה? מהם זכויות הילד? האב? האם?
- כלפי מי יש לגליה מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?
- מהו חוזה ואת מי הוא מחייב? האם בכל מקרה? נמקו.
- האם יש לקיים חוזה/הבטחה? בכל מקרה? תנו דוגמאות.
- מה היה קורה לו כל אחד היה מפר חוזה/הבטחה לפי שיקול דעתו?
- לו ידעתם כי שוהם חלה והוא זקוק לתרומת מח עצם/כליה וגליה לא נמצאה מתאימה, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?

2. דילמה של אם – "הבת שלי בהריון!"

כתבה: אורית מרום, מחוז דרום

דלית, בתה בת החמש עשרה של דבורה, התוודתה בפני אמה כי הרתה ואינה יודעת מי האב. דלית הסבירה לדבורה, כי למרות זאת היא רוצה ללדת את הילד ולגדלו.

דבורה היא אם חד הורית, קשת יום, עובדת שעות רבות מדי יום, כדי לפרנס בקושי את עצמה ואת שני ילדיה. דלית היא תלמידה בתיכון. דבורה יודעת כי דלית לא תוכל באמת לגדל את הילד ועליה להמשיך ללמוד על פי חוק חינוך חובה. כל העול של גידול הילד ייפול על כתפיה של דבורה, כך היא בוודאי לא תוכל לפרנס כראוי את משפחתה.

דבורה אף מבינה שביתה נקשרה מאוד אל הילד שברחמה. דבורה מודעת גם לסיכונים הרפואיים הכרוכים בהפלות.

היא מתלבטת מאוד האם לתמוך ברצונה של דלית ללדת או לשכנע אותה לבצע הפלה.

האם לדעתך עליה לשכנע את בתה לעבור הפלה? כן/לא, נמק!

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה

- מהו ערך החיים בעיניכם?
- מהי קדושת החיים?
- מהו כבוד המשפחה בעיניכם?
- כלפי מי יש לאם מחויבות?
- איזו מחויבות קודמת במקרה זה?
- מה היו רוצים אחיה של הנערה?
- מה היו רוצים הוריה של האם? (הסבא והסבתא)
- אילו ידעתם שהנערה תאלץ לעזוב את לימודיה ותזדקק לתמיכת הרווחה, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כל האמהות היו משכנעות את בנותיהן לעשות הפלה?
- מה היה קורה אילו כל האמהות היו מאפשרות לבנותיהן בגיל 15 להרות, ללדת ולגדל את ילדיהם?
- האם יש לדעתכם לאפשר לנערות ללדת בגיל 15 בכל מקרה? באילו מקרים כן? באילו מקרים לא?
- מה יקרה אם כולן ינהגו לאור המלצתכן?

3. הדילמה של הגנת רויטל- שתי אמהות כתבה: חיה פלג

רויטל גנת פרטית מוערכת ביישוב קהילתי. מיד אחרי החגים הגיעה אליה שוש האימא של רוני ועוד כמה אמהות זועמות.

שוש ספרה לרויטל בהתרגשות כי רוני אמר לה בטבעיות, כי בגן ישנה ילדה שיש לה שתי אמהות. "אני לא מוכנה שבני הרך ייחשף לצורות חיים כאלה ואני דורשת בתקיפות שהילדה תורחק מהגן! אם לא, אגייס אמהות נוספות ואם יהיה צורך אף נעבור לגן אחר!"

רויטל חוששת לעתידה כגנת וגם מוטרדת שמא תאבד את פרנסתה אם הורים יוציאו את ילדיהם מהגן שלה. יחד עם זאת היא אינה שותפה לדעת האימהות המתלוננות וברור לה שלילדים מהמשפחות החד מיניות יש זכות לקבל חינוך טוב יחד עם כלל הילדים מהקהילה.

האם על הגנת להיענות לדרישותיהן של האמהות הזועמות?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך?

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה

- מהן זכויות הפרט במקרה זה בעיניכם?
- כלפי מי יש לרויטל מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?
- להורים יש חוזה עם הגנת בו לא מופיע דבר בנושא המדובר, מהו חוזה ואת מי הוא מחייב? האם בכל מקרה? נמקו.
- מה היה קורה לו כל אחד היה מפר חוזה/הבטחה לפי שיקול דעתו?
- לו ידעתם שההורים יממשו את האיום ויוציאו את ילדיהם מהגן, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- לו ידעתם שהדבר יפגע קשות בפרנסת הגנת גם בעתיד, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מהי הזכות לחינוך והאם היא קשורה למקרה זה? נמקו.
- לו היו אלה שני אבות לידה, האם זה היה משפיע על עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?

4. הדילמה של שרית - האם למסור את הילד לאימוץ?

כתבה: חיה פלג

שרית סטודנטית מצליחה בת 20 ממשפחה דלת אמצעים. לאחר רומן קצר שהסתיים במפח נפש היא גילתה שהיא בהריון והחליטה לעבור הפלה. היא פנתה לוועדה והסבירה כי אין לה כל אפשרות לטפל בילד, לפרנס אותו ולהמשיך ללמוד, כדי לרכוש מקצוע ולדאוג לעתיד. הוועדה אישרה את בקשתה.

עם צאתה מהישיבה פנתה אליה נציגה של הוועד נגד הפלות והציעה לה ללדת את הילד ולמסור אותו לאימוץ לאחת מתוך אלפי המשפחות המשתוקקות לאמץ ילד. הובטח לה שאם תסכים, יתמכו בה כספית בכל מהלך ההיריון ואף יוסיפו סכום נכבד כמענק. המענק יסייע לשרית בבעיות הכלכליות ואף יעזור לה לתכנן את עתידה.

שרית פגשה את המשפחה המועמדת לאמץ את הילד, נקשרה אליה והסכימה להצעה. היא חשבה שהילד יהיה בר מזל לגדול במשפחה חמה, אוהבת ובעלת אמצעים ולא אצלה- הסטודנטית הענייה שהעמידה שלה לא ברור.

ואכן, לפי ההסכם, המשפחה תמכה בה לאורך כל ההיריון והאם המאמצת לעתיד אף ליוותה אותה לחדר הלידה ובכתה מהתרגשות במהלך הלידה.

לאחר לידה קשה, חיבקה שרית את התינוק בחום ונקשרה אליו. היא חשה שלמרות ההבטחות וההסכם, עליו היא חתמה, היא אינה יכולה למסור את הילד שלה לאם אחרת.

היא שוקלת לוותר על הכספים ועל התמיכה, להתמודד עם הקשיים ולא למסור את הילד לאימוץ.

האם לדעתך על שרית לעמוד בהסכם ולמסור את הילד לאימוץ, כן או לא?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה

- כלפי מי יש לשרית מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?
- לשרית יש חוזה חתום עם המשפחה המאמצת, מהו חוזה ואת מי הוא מחייב? האם בכל מקרה? נמקו.
- מה היה קורה לו כל אחד היה מפר חוזה/הבטחה לפי שיקול דעתו?
- מהן זכויותיה של שרית כאם הביולוגית?
- לו ידעתם ששרית לא תוכל להמשיך ללמוד ולפרנס את הילד בכבוד, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מהי טובת הילד במקרה זה? נמקו.
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?

5. להיות או לא להיות אם פונדקאית

כתבה: חיה פלג

דפנה מסיימת בימים אלה בהצלחה את לימודי התואר הראשון באוניברסיטה.

משפחתה של דפנה דתית, דלת אמצעים. הוריה מבוגרים ואינם עובדים ויש לה אחים צעירים הזקוקים לתמיכתה. היא לומדת בשקדנות, עובדת קשה ותומכת כלכלית במשפחה. מגיל צעיר היא החליטה לשבור את מעגל העוני, ללמוד, לרכוש מקצוע ולהצליח בחיים.

דפנה קבלה מהאוניברסיטה הצעה מפתה להמשיך במסלול ישיר לדוקטורט והוצעה לה מלגה מינימאלית. מבחינתה זהו חלום שהתגשם, אך קשה לה לעמוד בלחץ של בני המשפחה, המבקשים ממנה שתסיים כבר ללמוד ותצא לעבוד ולפרנס את המשפחה.

שוש, חברתה הטובה לספסל הלימודים, נשואה בת 40 אינה מצליחה להרות למרות כל הטיפולים שעברה. היא בקשה מדפנה לשקול להיות אם פונדקאית. שוש ובעלה הבטיחו לתמוך בדפנה ובבני משפחתה עד סוף לימודיה. סכומי הכסף המוצעים לה הם עשויים לפתור את מצוקת בני המשפחה ולאפשר לה לממש את שאיפותיה, לסיים את לימודי הדוקטורט ולזכות בקריירה אקדמית ובמעמד חברתי. כך היא תוכל להצליח בחיים ולתמוך במשפחתה. אך כצעירה דתית ורווקה דפנה חוששת מתגובת המשפחה, השכנים והקהילה.

האם לדעתך על דפנה לקבל את ההצעה ולהיות אם פונדקאית? כן או לא?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

בדילמה זו מתנגשים הערכים: חברות, עזרה לזולת, קשר משפחתי, הגשמה עצמית

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה

- מהי פונדקאות? מהן הזכויות והחובות של אם פונדקאית?
- כלפי מי יש לדפנה מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?
- מהן חובות הבת במקרה זה? מהן זכויותיה?
- מהו מימוש עצמי?
- לו ידעתם שדפנה לא תוכל להמשיך ללמוד ולפרנס את המשפחה בתנאים הקיימים כיום, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היו ההורים רוצים? האחיות?
- לו ידעתם שאם דפנה תחליט על פונדקאות, הדבר יפגע בעתיד באפשרויות הנשואים שלה ושל אחיותיה הקטנות, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?

6. בין שתי משפחות

כתבו: נירה רייטר וסימונה רגב מחוז חיפה

מבוא

הדילמה מתייחסת לכתבה שהתפרסמה ב"דיעות אחרונות" באפריל 2012

בין שתי משפחות

אלי ועינת, זוג בשנות השלושים לחייהם, מצפון הארץ הם הורים ביולוגים לילד בן 10. לאחר שנים שלא הצליחו להיכנס להריון נוסף החליטו לאמץ ילד דרך עמותה בארץ. א' פעוט בן שנה וחצי שהה כעשרה חודשים במוסד אומנה הקולט ילדים שהוצאו מרשות הוריהם מסיבות שונות. נודע להם כי א' חווה קושי רב בראשית חייו וכבר במפגש הראשון ונוצר ביניהם קשר מידי. כאשר ביקשו לאמצו באופן קבוע, נמסר להם על ידי העובדת סוציאלית כי אימו הביולוגית לעולם לא תוכל לגדלו וגם הסבא, הסבתא והדודים, אינם מעוניינים לקחת אותו אליהם. בדיון המשפטי הראשון נמסר להם כי א' הוא לא בר אימוץ וכי למרות מה שאמרה העובדת הסוציאלית, הכוונה היא לנסות להחזירו לאימו הביולוגית. המשיכו בני הזוג המשיכו לגדלו כאילו היה בנם.

בתחילה א' התקשה להסתגל למסגרת המשפחתית החדשה, בכה וצרח ללא הפסקה, אך בהדרגה תודות לטיפוח ולשקעה הרבים, של ההורים ושל ילדם, התחיל א' לפרוח, לתת אמון במשפחה החדשה והפך להיות ילד פורח ומדהים.

לאחר 3 שנים, בהיותו בן ארבע, התקיימה ישיבה נוספת בשירותי הרווחה ורוב המשתתפים הצביעו בעד החזרת הילד למשפחתו הביולוגית לחזקתם של סבו וסבתו בני השבעים.

צפרה הינה יושבת ראש הוועדה יש לה זכות ווטו. האם לדעתכם עליה להכריע בעד השארת הילד אצל אלי וענת, ההורים האומנים?

הבא שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה :

- האם בכל מצב יש להחזיר ילד למשפחתו הביולוגית? מדוע?
- מהי לדעתכם טובת הילד במקרה זה?
- מהו צדק? מה הוגן לעשות במקרה זה?..?
- מה לדעתכם היה הילד רוצה?
- מה הבן הביולוגי של אלי ועינת היה רוצה לדעתכם?

- מה אימו הביולוגית של א' הייתה רוצה לדעתכם ?
- כלפי מי יש לצפרה מחויבות? (החוק, הילד, המשפחה).
- איזו מהן קודמת לדעתכם במקרה זה?
- אילו ידעת שהאימא של א' הייתה כשירה לגדלו, האם עדיין היית חושב שא' צריך להישאר אצל הוריו האומנים?
- אילו הסבא והסבתא היו צעירים יותר, האם עדיין היית חושב שא' צריך להישאר אצל הוריו האומנים?
- האם בכל מקרה צריך יש להחזיר ילד לחזקת משפחתו הביולוגית?
- מה יקרה לחברה אילו כולם יפעלו לאור המלצתכם?

7. הדילמה של שירה- הפריה לרווקה הדתייה

כתבה: מירי פופובסקי, מחוז מרכז

שירה היא רווקה דתית, בת 36, בחורה נאה ועובדת כמהנדסת. הכול נראה טוב, להוציא את העובדה ששירה חוששת שלא תוכל לממש את רצונה העז לילד מפני שעדיין לא נישאה.

בראשה עלתה המחשבה ללדת ילד אף על פי שהיא עדיין רווקה. בחברה הדתית שהיא גדלה וחייה בה גם כיום, אין זה עניין של פשוט, שבחורה רווקה תהרה ותלד ילד בלי נישואים ובלי בן זוג.

שירה שיתפה את הוריה במחשבותיה ללדת ילד, אך הוריה מביעים התנגדות לכך. לדעתם, הדבר נוגד את חוקי האמונה. כל ילד זקוק לאב ולאם החיים ביחד. ההורים מאיימים שאם תעשה זאת, לא יעזרו לה בגידול הילד והיא תצטרך להתמודד עם החלטה זו בכוחות עצמה.

שירה מתלבטת: האם עליה להיעתר לבקשת ההורים או לא? הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

בדילמה זו מתנגשים הערכים: זכויות הפרט, קשר משפחתי, הגשמה עצמית

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

- האם לדעתכם, עליה להתחשב בדעת ההורים או לממש את עצמה?
- מהו, בעיניכם, כיבוד הורים? מהו מימוש עצמי?
- מה, לדעתכם, הייתה רוצה אחותה של שירה? אחיה הצעירים ממנה?
- כלפי מי יש לשירה מחויבות ואיזו מהן קודמת במקרה זה?
- האם הייתם משנים את עמדתכם לו ההורים היו תומכים בה? לו יפגע הדבר בסכויי האחים הצעירים להינשא? לו יפגע הדבר בפרנסת המשפחה, כי האב יפטר מעבודתו בקהילה?
- מה היה קורה לחברה, אילו כולם היו פועלים לפי המלצתכם?

8. הדילמה של יואלה - הפריה מלאכותית לרווקה דתייה

כתבו: חנה אהוד; אריאלה אשטיוקר; מחוז דרום

יואלה בת 33, אביה הוא רב בישוב קהילתי ולה עוד 8 אחים ואחיות. מרבית אחיותיה נשואות, גם אלו שצעירות ממנה.

יואלה לומדת לקראת תואר דוקטור בחינוך ובמקביל מחזיקה בתפקיד בכיר במערכת החינוך. היא מתגוררת בדירה משלה ומצליחה לכלכל את עצמה בכבוד.

כל ניסיונות השידוך של הוריה הסתיימו במפח נפש, לה ובעיקר להוריה.

יואלה מבקשת להגשים את חלום האמהות. היא חוששת שלא תמצא בן זוג בקרוב ולכן היא מבקשת לעשות זאת ללא נישואין.

יואלה החלה לברר האם וכיצד ניתן לממש את חלום האמהות ונמצא כי היא עומדת בקריטריונים להפריה מלאכותית, אולם עליה להזדרז מאחר והשעון הביולוגי אינו עוצר מלכת.

רעיון האמהות ללא נישואין נתפס בעיני הוריה כאסון, המנוגד לערכי המשפחה ועלול להוביל לנידויה על ידי משפחתה.

האם על יואלה להתחיל תהליך של ההפריה המלאכותית? כן או לא?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

בדילמה זו מתנגשים הערכים: זכויות הפרט, קשר משפחתי, הגשמה עצמית

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה :

כלפי מי יש ליואלה מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה?

- יש הטוענים " שיואלה תשלם מחירים כבדים..." מה דעתכם על טענה זו?
- מהו ערך המשפחה בעיניכם?
- מה "חלום האמהות" בעיניכם?
- מה הייתה האם של יואלה רוצה?
- מה לדעתכם היו האחיות של יואלה רוצות? הנשואות ואלה שאינן נשואות עדיין.
- לו ידעתם שאביה יפטר מעבודתו כרב היישוב, האם הדבר היה משפיע על עמדתכם? מדוע?
- לו ידעתם שהדבר יפגע בסיכויי האחיות הצעירות להינשא, האם הדבר היה משפיע על עמדתכם? מדוע?
- לו ידעתם שהמשפחה תנדה את יואלה, האם זה היה משפיע על עמדתכם? מדוע?
- מה לדעתכם היה קורה אם כל אחד היה עושה מה שברצונו בלי להתחשב בבני משפחתו?
- מה לדעתכם היה קורה אם כל אחד היה נכנע תמיד לדרישות המשפחה?
- מה יקרה אם כולם ינהגו על פי המלצתכם?

9.הדילמה של נועה- הורות מאוחרת

כתבה: מיכאלה גינת מחוז מרכז

אחד המאפיינים של המשפחה הפוסט מודרנית הינו הורות מאוחרת. נועה היא אימא לשלישיה שנולדה לאחר טיפולי הפריה, לפני 11 שנים. בהיותה בת 40 הופתעה המשפחה לגלות, כי נועה בהריון (הפעם באופן טבעי לחלוטין). שנות גידול שלישיה היו חווייתיות מאוד אך מאוד אינטנסיביות והידיעה כי הם עומדים לחוות גידול של ילד נוסף ריגשה אותם מאוד. אך הם חששו שיהיה על אחד מהם לוותר על קריירה ועל מימוש עצמי. הם התלבטו כיצד ישפיע הדבר על המשפחה, האם יוכלו להיות הורים עם "אופי צעיר" עבור הילד שיולד להם בגיל מבוגר, (על כל המשתמע מכך).

האם לדעתך על נועה ללדת או לעשות הפלה?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

- מהו מימוש העצמי? האם הוא ערך בעיניכם? מדוע?
- מה לדעתכם היו טוענים הילדים הבוגרים יותר בבית?
- כלפי מי יש להורים מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה?
- האם הייתם משנים דעתכם אילו ידעתם כי האישה ההרה אינה אישה בריאה או שאיננה מסוגלת כלכלית לגדלו?
- האם הייתם משנים דעתכם אילו שמעתם כי אחד המתבגרים בבית מתנגד להולדתו של הילד?
- האם הייתם משנים דעתכם אילו ידעתם כי לאישה הוצע קידום מיידית בעבודה?
- מה משמעותה של הורות מאוחרת לדעתכם? מהן היתרונות ומהן החסרונות?

10. הדילמה של אליס - הפריה מלאכותית בגיל 64? כתבו: מירב שטרית ושולה בן שטרית, מחוז צפון

מבוא:

הדילמה המוסרית בה בחרנו מקורה בהתפתחות הטכנולוגיה והשפעתה על מוסד המשפחה. בפרק רביעי בספר משפחה, אנו דנים במאפייני המשפחה הפוסט מודרנית ומעלים את הנושא של שימוש בטכנולוגיה רפואית מתקדמת לשם הולדה, דבר המאפשר הריון בגיל מאוחר יחסית.

הדילמה של אליס

אליס, אישה בת 64, שכל חייה ניסתה להביא ילדים לעולם ללא הועיל. לבן זוגה של אליס ילדים ונכדים מנישואין הראשונים. היא פנתה לפרופסור ג'ונסון, מומחה להפריית מבחנה, שהציע לה טיפול הפריה חדשני, שיבטיח את סיכוייה להביא ילד לעולם.

**האם על אליס לקבל את הצעתו של פרופ' ג'ונסון?
הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.**

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה:

- מהי טובת הילד בעיניכם?
 - מהו מימוש עצמי בעיניכם?
 - מה לדעתכם היה בן זוגה של אליס רוצה?
 - מה היו ממליצות לה אחיותיה, אשר להן ילדים ואף נכדים?
 - כלפי מי יש לאליס מחויבות? כלפי הילד שעומד להיוולד? בן הזוג שלה? בני משפחתה? המדינה-משרד מהרווחה? איזו מחויבות קודמת במקרה זה? נמקו.
 - האם הייתם משנים את דעתכם לו אליס הייתה אישה עם בעיות רפואיות/ ערריות/ ענייה?
 - האם הייתם משנים את דעתכם לו אליס הייתה אישה עשירה מאוד, שיכולה להרשות לעצמה לתת לילד את מיטב החינוך והטיפול?
 - האם הייתם משנים דעתכם לו אליס הייתה בת 45? 55?
- לאחר הדין בדילמה ניתן להמשיך לעסוק בנושא מהיבטים נוספים:**
- האם עדיף הורים צעירים-קרייריסטים שלעיתים אין להם זמן פנוי לילד או הורה מבוגר שיקדיש לילד את מיטב ניסיונו ומרצו?
 - האם העובדה שמדובר בהורים צעירים ובריאים מבטיחה תמיד את טובת הילד?
 - האם על המדינה לאפשר לנרקומנים להביא ילדים לעולם? לאסירים?
 - מה היה קורה אם המדינה הייתה מציבה קריטריונים למי מותר להיות הורה?

11. טיפולי פוריות לאסירי עולם - מן העיתונות

כתבה: נעמה מוזס מחוז מרכז

בכתבה שפורסמה ב פברואר 2012 ב- ynet, נודע כי שני רוצחים, השפוטים למאסר עולם מבקשים את עזרת המדינה, כדי להביא ילד לעולם. ל-ynet נודע כי בתום מאבק של חמש שנים, שירות בתי הסוהר נעתר באופן תקדימי לבקשת הזוג ויממן עבורם טיפולי פוריות.

גורמים בשב"ס אמרו ל-ynet כי "מדובר במקרה נדיר ביותר שבו שני אסירים מקבלים מימון לטיפולי פוריות וגם יביאו ילד לעולם בעודם שפוטים למאסר עולם. לא זכור לנו בתולדות השב"ס מקרה דומה".

בעתירה לבית המשפט המחוזי בפתח תקווה, בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים, כתבה עו"ד רויטל בן שבת כץ כי לאסיר העולם שהיא מייצגת "אין ילדים משותפים עם אשתו ולכן לפי פקודת הנציבות, זכאי הוא לטיפולי פוריות". שב"ס אמנם הסכים לאפשר לו ולבת זוגו לבצע טיפולי פוריות ולצאת לשם כך לבית החולים, אולם הטיל את העלויות על בני הזוג.

עוד נטען בעתירה כי זוג נשוי, אזרחים שאינם בכלא ושאינם להם ילדים, משלמים ביטוח בריאות וזכאים לקבלת טיפולי פוריות חנים עבור הילד הראשון והשני במסגרת סל הבריאות. במקרה הנדון, "אין אפשרות לאף אחד מבני הזוג להוציא טופס 17 על מנת למסור אותו בבית החולים וכתוצאה מכך נפגמת זכותם לקבל את טיפולי הפוריות ללא תשלום".

כעת, כאשר העותר ובת זוגו כלואים, הסבירה עורכת הדין, "הרי שחובת מסירת טופס 17 והשתתפות בתשלום מוטלת על המשיב (שב"ס- שרות בתי הסוהר).

ולו כדי שלא תיווצר מציאות עגומה בה בני זוג, אשר מתפקדים ועובדים ויכולים לממן לעצמם טיפולים זכאים לטיפולים אלה בחינם. זאת, בעוד שזוג אסירים, השפוטים לעוד שנים ארוכות ואין ביכולתם לממן טיפולי פוריות, ייגזר עליהם שלא להביא ילדים משותפים לעולם".

האם לדעתך, יש להתיר הבאת ילדים לזוג רוצחים השפוטים למאסר עולם?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה :

- מהן זכויות הפרט הקשורות למקרה זה?
- מהי "הזכות להיות הורה" בעיניכם?

- מה לדעתכם יטענו קרובי המשפחה של קורבנות הנרצחים?
- מהי טובת הילד שעשוי להיוולד למציאות כזו?
- כלפי מי יש לחברה מחויבות? איזו מחויבות קודמת במקרה זה? המחויבות להורה / לילד/ לחברה?
- האם הייתם משנים את עמדתכם אילו לא היה מדובר באסירי עולם אלא באסירים שעונשם קצוב למספר שנים? נמקו.
- האם לדעתכם, יש לאפשר לכל אסיר את הזכות להיות הורה?
- תקנת החזקת תינוקות בשב"ס קובעת, שילד יכול להישאר בכלא עם האם עד גיל שנתיים. אחר כך מתכנסת ועדה שמחליטה "באשר לטובת הילד וטובת האם". אחר כך עובר הילד לחזקת בני המשפחה או למשפחה אומנת ומגיע לביקורים בכלא אצל הוריו – האם עובדה זו משפיעה על דעתכם?

סוף דבר- נא להקריא בתום הדין בכיתה.

שב"ס הודיע כי קיבל את טענות האסירים שרוצים להיות הורים. "בשל הנסיבות המיוחדות ומטעמים הומאניים יישא שירות בתי הסוהר בעלות עבור טיפולי הפוריות בהתאם לסל הבריאות הממלכתי".

בתום הדין ניתן להמשיך לעסוק בנושא מנקודת מבט נוספת כגון:

- **האם לדעתכם על המדינה להשתתף תמיד בעלות טיפולי הפוריות של זוגות אסירי העולם?**

12. פוליגמיה – בעד או נגד

כתבה: חיה פלג

למנחה

לפניך דילמה "קצת אחרת", בה אנו מציעים לתלמידים נימוקים לשיקול דעת.

ניתן כמובן למחוק את הנימוקים ולקיים דיון רגיל.

הנימוקים שלפניכם עובדו על פי:

- משפחה על סף פירוק/עינת רמון מתוך מקור ראשון, י"ט באב תשע"א, 19.8.2011
- אתר הכנסת מרכז מחקר ומידע

פוליגמיה מוגדרת במחקר האנתרופולוגי כקשר נישואין עם כמה נשים. היא עדיין קיימת בתרבויות שונות: באפריקה, באסיה, במזרח התיכון, באוקראינה ובקרב האוכלוסייה הבדואית בישראל. **על פי החוק כיום בישראל, פוליגמיה היא עבירה פלילית שהעונש בגינה הוא עד חמש שנות מאסר.**

לאחרונה יצאה קריאה מחוגים אורתודוקסיים מסוימים לבטל את **חרם דרבנו גרשום** ולאשר מחדש פוליגמיה.

הוועדה לחוקה ולמשפט ישבה על המדוכה וראיינה נציגים מהמגזרים השונים מהם שמעו טיעונים בעד וטיעונים נגד אישור הפוליגמיה:

נגד הפוליגמיה נשמעו הטענות הבאות:

- התרת הפוליגמיה תהרוס את המבנה המשפחתי המסורתי, שהוכיח את עצמו לאורך ההיסטוריה ותפגע קשות בילדים ובנשים.
- בין הנשים במשפחות הפוליגמיות, שוררים לעיתים קרובות יחסי איבה וקנאה הפוגעים בילדים ובכל בני המשפחה.
- ההישגים הלימודיים של הילדים במשפחות הפוליגמיות נמוכים יותר מילדים במשפחות מונוגמיות.
- ישנן יותר תופעות של אלימות במשפחות הפוליגמיות.

מנגד נשמעו טענות התומכות בשינוי:

- בחברה שבה יש יותר נשים מגברים זה עשוי להיות פתרון לרווקות שלא הצליחו להינשא ולהקים משפחה.
- חברה הרושמת שני אבות או שתי אמהות כנשואים והם רשאים להקים משפחה, אינה יכולה לשלול את הזכות למשפחה פוליגמית.
- משפחה בה נשוי גבר אחד לכמה נשים דואגת יותר לילדיה ולנשיה ממשפחות חד הוריות, שנוצרות מהזרעה מלאכותית או אימוץ שבה אין כלל דמות אב.

לאחר שמיעת כל הטיעונים נערכה הצבעה בוועדה ונוצר שוויון בין המתנגדים והמצדדים.

השופט גלבע יוסף הינו יו"ר הוועדה, בשלב זה הוא נמנע מלהצביע בטענה כי הוא עדיין מתלבט והנושא דורש ממנו חשיבה נוספת. הוא הבטיח לתת את הכרעתו למחרת.

לילה קשה עבר על השופט!

- **קרא בעיון את הנימוקים השונים, הבע דעתך המנומקת על כל אחד מהם.**
- **האם לדעתך על השופט להצביע נגד הפוליגמיה או לא?**
- **הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.**

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, ערוך הצבעה וחלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה:

כלפי מי יש לשופט מחויבות ואיזו מהן קודמת במקרה זה?

- מהם היתרונות והחסרונות של הפוליגמיה?
- מהן זכויות הפרט הקשורות למקרה זה?
- מה לדעתכם יקרה לחברה אם הפוליגמיה תאושר?

ב. דילמות במשפחה הכוללת ילדים קטנים

1. הדילמה של אילן – אימוץ?

כתבה: חיה פלג

אילן הוא ישראלי שחי בבוסטון. הוא נשוי לאמריקאית ואב לשלושה ילדים מוצלחים. אתמול בערב קבל טלפון מפתיע מגליה מישראל.

במסיבת רווקים בת-א, לפני 10 שנים הוא פגש את גליה. היא ספרה לו שהיא מתכננת להיכנס להריון, אך אינה מעוניינת בתורם אנונימי מבנק הזרע. היא אמרה לאילן שהיא תהיה מאושרת אם יסכים להיות האב הביולוגי של הילד.

אילן, שהיה אז רווק צעיר, הסכים בתנאי שמרגע ההתעברות, לא יהיה בניהם כל קשר ולעולם היא לא תגלה לילד את שם אביו הביולוגי. גליה אף התלהבה מהרעיון כי רצתה להיות "המבוגר המשמעותי" היחיד בחיי הילד והאחראית על כל ההחלטות הקשורות בחייו. היא הסכימה לחתום על מסמך המאשר זאת.

אתמול בטלפון, גליה ספרה לו בקל שבור, כי נפגעה קשה בתאונת דרכים וימיה ספורים. היא קיימה עד היום את הבטחתה ולא גילתה לבנם שוהם את שם אביו. שוהם כיום הוא ילד מקסים בן 10.

גליה מתחננת בפני אילן לאמץ את הילד כי אין לה כל קרוב אחר והילד יישלח למשפחה אומנת אם אילן יסרב.

אילן מתלבט.

האם עליו להיענות לבקשתה של גליה?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

בדילמה זו מתנגשים הערכים: חוזה, מצפון, אמת, קשר משפחתי- טובת הילד

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה:

- מהן זכויות הפרט במקרה זה? מהם זכויות הילד? האב? האם? המשפחה של אילן?

- כלפי מי יש לאילן מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?

- מהם חובותיו כלפי ילדיו באמריקה? כלפי שוהם? כלפי אשתו?

- מהו חוזה ואת מי הוא מחייב? האם בכל מקרה? נמקו.

- האם יש לקיים חוזה/הבטחה? בכל מקרה? תנו דוגמאות.

- מה היה קורה לו כל אחד היה מפר חוזה/הבטחה לפי שיקול דעתו?

- לו ידעתם כי שוהם חלה והוא זקוק לתרומת מח עצם/כליה וגליה לא נמצאה מתאימה, האם

הייתם משנים את עמדתכם? מדוע?

- לו ידעתם שאשתו של אילן הביעה כבר בעבר דעות נחרצות נגד אימוץ, האם הייתם משנים את דעתכם?
- לו ידעתם שהדבר יגרור גירושין וילדיו של אילן יתנגדו ואף ינתקו איתו קשר, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?

2. הדילמה של יעל – הורות וקריירה **כתבה: נחמה נובולסקי מחוז ירושלים**

יעל היא אימא לשלושה ילדים קטנים. יעל עובדת כמורה כבר 10 שנים. מקצוע ההוראה התאים לה מאוד מכיוון שהיא מגיעה כל יום יחד עם הילדים וגם בחופשות היא יכולה לבלות עם ילדיה הקטנים ולטפחם. אולם, היא מרגישה שמיצתה את עצמה בתחום ההוראה וברצונה לפתוח עסק עצמאי בתחום ההסעדה ולהתקדם בתחום.

ידוע לה כי אם תפתח עסק חדש, היא תעבוד שעות רבות, תשהה זמן רב רחוק מילדיה הקטנים ויהיה עליה למצוא להם שמרטף. זאת כיוון שיוסי, אביהם, מפתח קריירה בעצמו וכמעט שלא נמצא בבית. יוסי אינו תומך בשינוי הוא טוען שתרומתה היומיומית לילדיהם חשובה מכל ועליה להמשיך במסלול ההוראה עד שילדיהם יתבגרו...

יעל מתלבטת האם לפתוח עסק עצמאי ?

הבא שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

לאחר שבררת בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה:

- מהו מימוש עצמי בעיניכם?
- מהי זוגיות בעיניכם?
- מה לדעתכם היו הילדים רוצים?
- מה לדעתכם הייתה המשפחה של יעל רוצה? משפחתו של יוסי?
- אילו ידעתם שליעל יש עזרה מסיבית מבני משפחתה או ממשפחת יוסי האם זה היה משפיע על עמדתכם?
- האם בכל מקרה אישה צריכה לוותר על רצונותיה ? באילו מקרים?
- ואילו הדילמה הייתה של יוסי, האם זה היה משפיע על עמדתכם?

15. הדילמה של סא"ל מיכל לוי – הורות וקריירה

כתבה: ענת ינקו אור מחוז דרום

מיכל, בת 37, היא קצינה בדרגת סא"ל המשרתת בפיקוד העורף, היא חיונית בעבודתה וצברה ידע ומומחיות בלעדיים. מיכל נשואה לאבי, בן 39 העובד כסמנכ"ל בכיר בחברת הייטק. למיכל ולאבי שתי בנות – ירדן בת ה-11 ונועה בת ה-8.

התפקיד של מיכל תובעני מאוד; היא נושאת באחריות משמעותית ונדרשת לשהות בבסיס במשך שעות ארוכות ומגיעה לביתה בשעות מאוחרות מאוד עם רגשות אשם קשים מאוד. גם אבי עובד שעות רבות ונוסע תכופות לחו"ל. הילדות בדרך כלל מטופלות על ידי האם של מיכל, שלאחרונה חלתה בסרטן ומתקשה להמשיך ולטפל בהן.

מורתה של נועה הודיעה למיכל כי נעה מתקשה מאוד בבית הספר מבחינה לימודית והתנהגותית, היא חושבת שיש לנועה בעיות רגשיות ויתכן שיש גם בעיות קשב וריכוז. נועה תזדקק לתשומת לב רבה יותר ממה שהורגלה עד כה.

מיכל נקרעת בין מחויבותה למקום העבודה ולתפקיד, אותו היא אוהבת והוא מבטיח את עתידה הכלכלי ואת הפנסיה שלה, לבין המחויבות למשפחתה, לאמה ובעיקר לבנותיה.

האם לדעתך על מיכל לעזוב את הקריירה הצבאית או לא?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

- כלפי מי יש למיכל מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה? מדוע?
- מהן החובות של מיכל במקרה זה? מהן זכויותיה?
- מהו מימוש עצמי?
- מה לדעתכם היו ההורים של מיכל רוצים? הבנות? בן הזוג?
- לו ידעתם, שההחלטה להמשיך בקריירה תגרור גירושין, האם הייתם משנים את עמדתכם?
- מה היה קורה אילו כולם היו נוהגים על פי המלצתכם?
- האם הייתם משנים את עמדתכם לו הדילמה הייתה מוצגת כדילמה של האב?

הדילמה עוסקת בהתמודדות של האמהות העובדות במאה ה-21, בדגש על הקונפליקט בין הערכים המתנגשים: מימוש עצמי מול מחויבות למשפחה.

16. הדילמה של אורית – הורות וקריירה

חנה רודיטי מחוז מרכז

אורית היא אישה צעירה בת 27. היא גדלה בארצות הברית ואחרי לימודים בתיכון עלתה לארץ ושרתה שנתיים בצבא. אורית למדה באוניברסיטה מדעי החיים והתמחתה ב"מדעי הרפואה" היא התחילה לעבוד במיזם רפואי חדשני.

היא נישאה לבועז שעבד בתחום הפיננסים. אחרי שנתיים נולדה להם בת. השניים קנו בית והתחייבו למשכנתא. לאור הצלחותיה בעבודתה הציעו לאורית לנסוע עם המשפחה לארצות הברית במסגרת relocation.

ההתחייבות היא לפחות לשלוש שנים. העבודה החדשה תאפשר לה אחריות על איזור נרחב וקידום בעבודה.

כאשר בועז ניסה לברר במקום עבודתו מה יקרה אם הוא ייסע עם רעייתו, התברר כי מקום העבודה שלו לא מוכן להתחייב לשמור לו את המשרה לשלוש שנים. בנוסף לכך התברר, כי מכיוון שבועז הוא אזרח ישראלי הוא לא יוכל לעבוד בארצות הברית במשך חצי שנה לפחות. בתקופה זו הוא יוכל יטפל בבת הקטנה על מנת לחסוך בהוצאות גן, שהוא מאד יקר בסביבה בה הם יגורו.

**האם על בועז להסכים לנסוע לארצות הברית?
הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.**

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

שאלות הבהרה

- כלפי מי יש לבועז מחויבות?
- איזו מהן קודמת במקרה זה? מה הם גבולות המחויבות?
- מה כוונתכם במילים "להיות גבר"?
- מה היו הוריה של אורית רוצים?
- האם הייתם משנים את עמדתכם לו ידעתם שהנסיעה תאפשר למשפחה רווחה כלכלית לשנים רבות?
- מה היה קורה אם המצב היה שונה ובועז היה מתבקש לנסוע לחו"ל והדילמה הייתה של אורית? האם הייתם משנים את עמדתכם?

ב3. משפחה הכוללת מתבגרים

17. האם להעביר את הבן למוסד?

אדווה לזרוביץ מחוז ירושלים

משפחת באכר מנצרת 5 ילדים. בנם הבכור, אחמד, אובחן כבעל פיגור בינוני עוד בהיותו בן 6 חודשים. המשפחה החליטה להשקיע מאמצים, לגדלו בבית ולשלב בחברה. מגיל צעיר הוא נשלח לטיפולים, סדנאות, חוגים, כדי לאפשר לו לצמוח להיות אדם בוגר ועצמאי ככל שניתן.

אחמד למד בבית ספר מיוחד במשך 12 שנות לימוד. לאחר סיום הלימודים השתלב במסגרות מתאימות לו באזור מגוריו. אחיו של אחמד אוהבים ומכבדים אותו כבן משפחה, ומבלים איתו כמו עם כל אחד מן האחים האחרים.

בהיותו בן 20 התעוררו מספר בעיות. אחיו של אחמד התבגרו וגדלו וחלקם התחתנו ובנו את קן משפחתם. אחמד נשאר בבית עם הוריו ואחיו הקטנים יותר, אך חיי היומיום היו קשים יותר. אחמד שהה שעות ארוכות ללא חברה בביתו בזמן שאחיו בילו במסגרות חיייהם השונות. סימני המצוקה החברתית עלו, מצב רוחו היה ירוד וההורים לא מצאו פתרון כיצד למלא את חייו מבחינה חברתית. כמו כן, ההורים החלו לחשוש לעתידו אחרי מותם.

בשיחה עם העובדת הסוציאלית המקומית, שמעו ההורים על כפר מיוחד שנקרא "כפר תקווה" שבו חיים אנשים בוגרים עם צרכים מיוחדים. בכפר זה חיים אנשים בגילאים שונים, עם נכויות שונות ועם קשיי הסתגלות ורמת תפקוד שונים.

בכפר זה ניתן מענה חברתי, טיפולי ומקצועי לאלה החיים בו, המאפשר פתרון להתבגרות ולהזדקנות נאותה עבורם.

משפחת באכר סיירה בכפר ומצאה כי הוא מהווה מקום מושלם עבור אחמד בנם, אך בפניהם עמדה בעיה. בחברה בה הם חיים, לא נהוג להוציא את הילד החריג מביתו עד מותו. כנהוג בחברה זו על המשפחה מוטל הטיפול בבני המשפחה ובייחוד, בחלש, בזקן ובחריג.

האם על משפחת באכר לפעול להעברת בנם אחמד לכפר תקווה או להשאירו בחיק המשפחה? כן או לא?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה :

- מהו ערך כבוד האדם וחירותו בעיניכם?
- מה מאפיין את ערכי החברה הערבית המסורתית?
- כלפי מי יש להורים של אחמד מחויבות? (כלפי אחמד, כלפי המשפחה, החברה בה הם חיים?)

- אילו מחויבויות קודמות לדעתכם במקרה זה?
- מה היו רוצים אחיו של אחמד במקרה זה?
- מה היה אחמד רוצה? האם יש לשאול את דעתו?
- אילו אחמד היה בן 30 האם זה היה משפיע על עמדתך?
- מה לדעתכם היה קורה אילו כל המשפחות בהן יש ילד עם צרכים מיוחדים היו שולחות את ילדם למסגרות כאלה?

18. הדילמה של משפחת קייל (מבוסס על הספר והסרט "שומרת אכותי")

כתבה: יעל רון מחוז מרכז

משפחת קייל מתמודדת עם מחלת הלאוקמיה של בתם ג'יין. לאורך השנים עוברת ג'יין טיפולים רבים אולם המחלה חזרה פעמיים. היא נזקקת לעירויי דם ותרומת מוח עצם אולם לא נימצא לה תורם. ההורים קראו על כך שילד שיישא מטען גנטי הדומה לזה של ג'יין יכול להוות תורם מתאים למח עצם ולכל איבר אחר שתזדקק לו. ההורים מחליטים לבצע הפריה מלאכותית ויולדים ילדה בשם אן. מיד עם לידתה נילקח ממנה דם טבורי, המשמש כבסיס ליצירת תאי מוח עצם לאחותה. לאורך השנים אן עוברת עירויי דם עבור אחותה. מצבה של ג'יין מדרדר והיא זקוקה להשתלת כליה. אן בת ה- 11 לא רוצה לתרום.

**האם על ההורים להכריח אותה לתרום כליה לאחותה?
הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.**

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

- מהי תרומה בעיניכם?
- מהו ערך החיים?
- כלפי מי יש להורים מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה?
- כלפי מי יש לאן מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה?
- לו נסיבות הבאתה לעולם של אן היו שונות האם זה היה משנה את עמדתכם?
- מהן זכויות הפרט בעיניכם וכיצד הם קשורים למקרה זה?
- כיצד לדעתכם הייתה כל אחת מהדמויות הבאות רוצה שההורים ינהגו: ג'יין, האח הבכור.
- האם הייתם משנים את דעתכם לו ג'יין הייתה מבקשת להפסיק את הטיפולים בה?
- מה היה קורה אילו נהגו כולם לאור המלצתכם?

ב4. המשפחה באחרית ימיה

19. הדילמה של רופא- הצוואה של האב

כתבה: אורית מרום מחוז דרום

אביו של אורי חולה במחלת ניוון שרירים קשה ומייסרת.

הרופאים הסבירו למשפחה את מהלך המחלה והשלכותיה. אביו של אורי קרא לבנו לשיחה ארוכה.

שבסופה השביע אותו ואף השאיר בידו מכתב חתום בו הינו מבקש כי בהתקדם המחלה לשלב בו יהיה חסר אונים ויסבול פיסיית ונפשית – יהיה על אורי לנתקו ממכונת ההחייאה הביתית. אורי הבטיח לאביו כי יקיים את בקשתו.

בשבועיים האחרונים התדרדר מצבו של האב – הוא אינו מסוגל עוד לשרת את עצמו, וסבלו הפיסי והנפשי ניכר בעיניו המתחננות בכל פעם שאורי נכנס לחדר.

אורי מתלבט. הוא אמנם הבטיח לאביו כי יגאל אותו מייסוריו. הוא יודע מדברי הרופאים שאין סיכוי לשיפור אך יחד עם זאת קשה לו לבצע את פעולת הניתוק ולהיות זה שממית את אביו!

הוא פונה להתייעצות עם לרופא המטפל באביו ומבקש ממנו לקבל את ההחלטה.

האם לדעתך על הרופא לאשר את ניתוק האב ממכונת ההחייאה- כן או לא? מדוע?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדין במליאה :

- מהי מחויבות הבן לאביו?
- מהו ערך החיים בעיניכם?
- מהי המתת חסד בעיניכם?
- האם לדעתכם יש הבדל בין לא להחיות אדם לבין לגרום אקטיבית למותו? נמקו.
- מה לדעתכם הייתה רוצה האם? האחים האחרים?
- כלפי מי לרופא יש מחויבות? איזו מהן קודמת במקרה זה?
- אילו ידעתם שהאם תתקשה להתאושש מהמעשה, האם זה היה משפיע על עמדתכם?
- האם לדעתכם יש לנהוג כך בכל מקרה? באילו מקרים כן ובאילו לא?

20. משפחת ששון – בין הורים, ילדים והסבתא

כתבו: גלית כהן ועליזה לנציאנו מחוז מרכז

אילנית ששון גרה בדירת ארבעה חדרים עם בעלה גדי ושני ילדיהם: איילון בן 17 מעיין בת 12. לכל אחד מהם חדר בנפרד ובו טלוויזיה, מחשב וציוד אישי. בחצי שנה אחרונה, חלתה מאוד הסבתא סימה, אמה של אילנית והיא זקוקה לליווי ולנוכחות של אדם אחר לאורך כל היממה. אילנית היא בת יחידה והיא מטפלת באמה כל השנים.

למשפחת ששון אין אפשרות כלכלית לשכור שירותי טיפול אישי בבית. הם יכולים להעביר אותה לבי"ח סיעודי, בו לא תזכה הסבתא ליחס אישי ותיחשף למחלות שעלולות לסכן את בריאותה. אילנית מתלבטת האם להעביר את אמה לגור בביתם, מה שידרוש מהילדים לוותר על חדר פרטי ולעבור לגור יחד.

האם לדעתך על אילנית להזמין את אמה לגור בביתם ?

הבא/י שני נימוקים לחיזוק עמדתך.

למנחה:

לאחר שתברר עם התלמידים בשלב ראשון את תוכן הדילמה והערכים המתנגשים בה, חלק את המשתתפים לקבוצות קטנות שהביעו דעה זהה. בקבוצות יהיה עליהם לבחור 2-3 נימוקים מרכזיים אותם יציגו במליאה.

להלן מבחר הצעות לשאלות הבהרה לדיון במליאה:

- מהי מחויבות כלפי ההורה?
- מהי נאמנות משפחתית?
- מהי הזכות לפרטיות?
- מה לדעתכם הייתה רוצה הסבתא סימה? הילדים? בעלה גדי?
- כלפי מי יש לאילנית מחויבות? (ילדיה המתבגרים/ בעלה/ אמה)
- איזו מחויבות קודמת במקרה זה?
- האם הייתם משנים את דעתכם אילו: מצבם הכלכלי היה טוב יותר/ אילו היה חדר פנוי בבית/ אילו הנכדים קשורים לסבתא שעזרה בגידולם / אילו ידוע כי ימיה של הסבתא ספורים...
- האם הזכות לפרטיות היא ערך חשוב בעיניכם? נמקו
- מה היה קורה אילו כל החברה לא הייתה דואגת למבוגרים שבה?
- מה היה קורה אילו כולם היו בוחרים בטובתם האישית בלבד?

פרק ג'

ניהול דיוני דילמה – הפדגוגיה והמתודה

בפרק זה יוצגו הכלים המתודיים שיסייעו לכם בניהול דיוני דילמה, בכתיבת דילמות על פי תוכנית הלימודי וכלים למשוב עצמי:

- תהליך חמשת הצעדים בניהול דיון דילמה
- שאלות ההבהרה ככלי בעבודת המורה
- כיצד לכתוב דילמות
- מבחר כלים למשוב ולהערכה עצמית

כל החומר בפרק, לקוח מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, פלג; ברנהולץ. מינהל חברה ונוער,

2003

התוכנית נמצאת במלואה באתר מינהל חברה ונוער:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/KatalogPirsumim/MiyumanuyothChevratioth/NihulDiunimBedilemotMusariyot.htm>

1. תהליך חמשת הצעדים של ניהול דיוני דילמה – תרשים זרימה

מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, פלג; ברנהולץ. מינהל חברה ונוער, 2003

צעד ראשון 2-3 דקות

הקראת הדילמה וברור התוכן

והערכים המוסריים המתנגשים בה

צעד שני 5 דקות

המשתתפים ינקטו עמדה בכתב

ביחס לפעולתו של ה"גיבור הראשי"

וירשמו שני נימוקים עיקריים לעמדתם.

תיערך חלוקה לקבוצות

קטנות שחבריהן נקטו בעמדה זהה.

צעד שלישי - 10 – 15 דקות

דיונים בקבוצות קטנות בניסיון להגיע

להסכמה קבוצתית על שני נימוקים עיקריים.

- רישום החלטות הקבוצה על הלוח או על גבי בריסטול

(יש לציין גם דעת מיעוט).

צעד רביעי – 15-20 דקות

דיווח ודיון במליאה בהנחיית המנחה

תוך שימוש בשאלות הבהרה.

צעד חמישי – 5 דקות

המשתתפים מתבקשים להעריך מחדש את עמדותיהם:

"האם שמעת נימוק חדש, אשר לא חשבת עליו?"

"האם שינית את עמדתך?"

2. שאלות הבהרה ככלי בעבודה החינוכית

מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, פלג; ברנהולץ. מינהל חברה ונוער, 2003

לדיון בדילמה מוסרית מספר שלבים. בשלב האחרון מתנהל הדיון במליאה. במהלך הדיון במליאה המנחה ממלא תפקיד של מתערב "סוקראטי" המשתמש בשאלות להבהרת הקונפליקט המוסרי וחיידודו. השאלות מנוסחות כשאלות פתוחות המעוררות את המתדיינים לבחינה מחודשת של עמדתם לאור הטיעונים שנשמעו.

להלן סוגי השאלות:

1. שאלות לחיפוש הנמקה

השאלות: מדוע, מדוע לדעתך?

המטרה: לעודד את המשתתפים לחפש הנמקה ולא להסתפק באמירות בעלמא.

2. שאלות המתכוונות להתייחסות לדברי חברים

השאלות: מה דעתך על דברי... / חזור במילים שלך על דברי...

המטרה: לעודד הקשבה והתייחסות לדברי חברים ולאפשר למשתתף לבחון דעותיו מחדש.

3. שאלות הגדרה

השאלות: מהו ערך החיים בעיניכם? מהי חברות בעיניך? מהי הלשנה?

המטרה: לברר את השונות הקיימת בפירושים של המשתתפים למושגים

העולים בדיון.

4. שאלות של חילוף תפקידים

השאלות: מה היו רוצות דמויות אחרות הקשורות לאירוע כגון: משפחה או חברים?

המטרה: להפנות תשומת לב לנקודות מבט של דמויות נוספות העשויות

להיות קשורים לאירוע ובכך להרחיב את הפרספקטיבה החברתית של הפרט.

5. שאלות הקשרי מחויבויות

השאלות: כלפי מי יש לגיבור מחויבות? איזו מחויבות קודמת במקרה זה?

המטרה: לסייע למשתתף לבחון את מגוון הנפשות הפועלות כלפיהם יש

ל"גיבור" מחויבות, את מהות הקונפליקט המוסרי שביניהן, ואת סדר העדיפויות המוסרי שלו.

6. שאלות של שנוי מצב

שאלות: אילו ידעת ש... האם זה היה משפיע על עמדתך?

המטרה: לבחון באיזו העמדה שהביע המשתתף תלויה במצב נתון או שהיא

עקבית בכל קונפליקט מוסרי.

7. שאלות על תוצאות כלליות

השאלות: מה היה קורה אילו כולם נהגו כך?

האם לדעתך יש לנהוג כך בכל מקרה? באילו מקרים כן ובאילו לא?

מטרה: להפנות את תשומת הלב לתוצאות אפשריות של נקיטת עמדה מסוימת אם זו תהפוך לעמדה

נורמטיבית בחברה כולה.

3. כיצד לכתוב דילמות

להלן הנחיות וכללים לכתיבת דילמות:

הכתיבה עצמה דורשת בהירות לשון וצמידות לכללים פשוטים אחדים, והם:

- יש לברר מי היא **אוכלוסיית היעד** כדי להתאים את האירוע לרמת ההבנה של רוב המשתתפים בדיון.
- בכל דילמה על הגיבור להתלבט בבעיה הדורשת הכרעה בין ערכים. בדילמות על פי קולברג-פנטון מוצגת התנגשות בין שניים עד שלושה מהנושאים הבאים: **אמת, סמכות, שייכות, חירויות הפרט, חוק, חיים, חוזה, מצפון, רכוש, עונש.**
- יש לשמור על פשטות הדילמה. רצוי שמספר ה"שחקנים" בסיפור לא יעלה על שלושה. אין לכלול מידע מיותר, כגון: תאריכים, יום בשבוע ופרטים שאינם קשורים לדילמה עצמה. חשוב להשתמש בלשון פשוטה וממצה.
- **נושאי הדיון יהיו רלוונטיים למשתתפים אך היפותטיים**, כך שהמעורבות הרגשית לא תהיה גבוהה מדי. ניטרליות מסוימת מסייעת לקיים דיון עקרוני ולשקול מהו הפתרון הראוי מבחינה מוסרית.
- ניתן לבחור דילמות מבין עניינים שעל סדר היום הציבורי, מחיי היום יום בבית הספר וממקצועות ההוראה השונים.
- מאחר שמטרת דיוני הדילמה היא ללבן עם התלמידים נושאים הקשורים בצדק ובהוגנות, אין הדילמות עוסקות בעניינים של טעם, אסתטיקה או אופנת לבוש. לעיסוק בעניינים אלו ניתן להשתמש במתודות ובכלים אחרים.
- חשוב שהנושא יעורר מחלוקת או אי-הסכמה לגבי הפעולה הראויה שעל הגיבור לעשות. כאשר המשתתפים חולקים על הפעולה הראויה, מתעורר ויכוח היוצר מעורבות רבה. עם זאת חשוב לציין כי דיון פורה יכול להיווצר גם כאשר יש הסכמה על הפעולה, אך ישנם חילוקי דעות סביב הנימוקים מדוע יש לנקוט בפעולה מסוימת.
- דילמה מסתיימת בשאלה: האם על הגיבור לנקוט פעולה מסוימת – כן, או לא?
- על המשתתפים להחליט מהי הפעולה הראויה ולנמק את בחירתם. אין לשאול מה על הגיבור לעשות. שאלה זו כללית מדי, והמשתתפים עשויים להעלות הצעות שירחיקו אותם מהדיון הערכי הממוקד בדילמה.

הכנת השאלות לדיון

במרכז הדיון בדילמה עומד בשלב הדיון במליאה, המתנהל סביב שאלות הבהרה. מטרת דיוני הדילמה היא לעורר את המשתתפים לחשיבה על בסיס ערכי ולסייע בפיתוח החשיבה המוסרית שלהם. למנחה הדיון שתפקיד מרכזי בהפניית תשומת הלב להיבטים מגוונים של הקונפליקט המוסרי, תוך שימוש בשאלות סוקראטיות המובילות לחשיבה מורכבת יותר מזו שמפעיל המתדיין במפגש הראשון שלו עם המצב הקונפליקטואלי. אין זו מלאכה קלה לשלוף שאלות חקר כאלו במהלך הדיון, ולכן חשוב שהמנחה יכין מראש כמה שאלות הבהרה הממוקדות בנושא והנובעות מהדילמה.

מומלץ להכין שאלות לשני השלבים שבדיון:

❖ מספר שאלות לבירור העובדות המופיעות בדילמה. שאלות אלו יוצגו במליאה בשלב הראשון, לפני נקיטת העמדה על ידי המשתתפים, על מנת להבטיח שנסיבות הדילמה ומהות הקונפליקט ברורות להם.

❖ **שאלות הבהרה לדין במליאה.** (ראה עמוד 22)

שלב זה אין לחזור על השאלות לבירור העובדות, שנשאלו עם הצגת הדילמה . זהו השלב לדין מעמיק בנושאים המרכזיים של ההתלבטות המוסרית. לעתים מתעורר ממד רגשי אקטואלי העלול להסיט את הדין לנושאים אחרים שאינם במרכז הדילמה. השאלות המוכנות מסייעות למנחה להישאר ממוקד. עם זאת ברור שבמהלך הדין עשוי לעלות צורך להוסיף שאלות, בהתאם להתפתחות הדין.

4. מחוון לכתובת דילמות- אהבה בודאי

בדקו באיזו מידה הדילמה שכתבתם עונה על הקריטריונים הבאים:

<p>6...5...4...3...2...1</p> <p>כלל לא במידה רבה</p>	<p>הקריטריון</p>
	<p>הדילמה מתאימה לאוכלוסיית היעד</p>
	<p>הגיבור מתלבט בבעיה הדורשת הכרעה בין ערכים</p>
	<p>האירוע כתוב באופן מובן</p>
	<p>האירוע אינו כולל מידע מיותר (תאריכים, יום בשבוע, פרטים שאינם קשורים לדילמה)</p>
	<p>האירוע מכיל את הפרטים החשובים באמת</p>
	<p>מספר הדמויות אינו עולה על שניים - שלושה</p>
	<p>הדילמה היפותטית אבל רלוונטית למשתתפים</p>
	<p>יש סיכוי שתתעורר אי הסכמה איך על הגיבור לנהוג.</p>
	<p>הדילמה מסתיימת בשאלה האם על הגיבור לפעול ... או לא? ולא בשאלה מה עליו לעשות?</p>

5. כלים למשוב ולהערכה עצמית בניהול דיוני דילמה

מתוך התוכנית: ניהול דיוני דילמה, פלג; ברנהולץ, מינהל חברה ונוער, 2003

להלן מספר כלים למשוב ולהערכה עצמית. באמצעות כלים אלו יוכלו המשתתפים להעריך בעצמם בתהליך רפלקטיבי את מידת רכישת המיומנויות הנלמדות.

ניתן להשתמש בטכניקות אלו גם בשאלונים למילוי עצמי של התלמידים, על מנת לבנות הערכה מעצבת, לשפר את איכות הדיונים בכיתות ולטפח תרבות שיחה ודין.

1. תצפית

התצפית מיועדת לאסוף מידע על אופן ניהול הדיון בדילמה, על מנת שהמנחה והמשתתפים יוכלו להפיק לקחים ולשפר את מיומנותם. תוכל לבקש מחבר טוב שיצפה במהלך הדיון ויכין תצפית. מילוי תפקיד התצפיתן הינה גם אחת הדרכים לרכוש מיומנויות ולסייע לאחרים ברכישתם היא למלא תפקיד של משקיף. המשקיף אינו נוטל חלק בדיון, אלא מסתכל במתרחש ועורך רשימות, כדי לדווח על ממצאיו למשתתפים בסוף המפגש.

תצפית על התרחשות במליאה איננה מטלה קלה בגלל ריבוי המשתתפים וריבוי סוגי הפעילות. על מנת להבטיח יתר יעילות, יש להגדיר את מטרות התצפית ולהכין שאלות ממוקדות לאיסוף המידע הנחוץ. מבחר הצעות נוספות לתצפית תוכלו למצוא באתר מינהל חברה ונוער בתוכנית: ניהול דיוני דילמה, ברנהולץ;

פלג. מינהל חברה ונוער, 2003

2. שאלון הערכה עצמית - למנחה הדיון

השאלון הבא מיועד לקבוצה בה מתנהלים דיני דילמה לאורך זמן (כיתה או קבוצה חברתית אחרת בבית הספר או במסגרות חוץ בית ספריות).

הנחיה למשיבים על השאלון:

העריך את השיפור שחל בכיתה במהלך השנה-ציון 1 הוא הנמוך ביותר וציון 6 הגבוה ביותר.

המצב כיום	המצב בעבר	
1---2---3---4---5---6	1---2---3---4---5---6	1. המשתתפים ממלאים את הוראות המנחה היטב
1---2---3---4---5---6	1---2---3---4---5---6	2. המשתתפים מאזינים זה לזה בדיון
1---2---3---4---5---6	1---2---3---4---5---6	3. הם עובדים בקבוצות הקטנות ביעילות

4. הם מסוגלים להאזין זה לזה בשעת ויכוח
 1---2---3---4---5---6 | 1---2---3---4---5---6
5. כל משתתף מדבר באופן שיוכלו לשמוע אותו
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
6. כל אחד משתתף בדיונים
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
7. המשתתפים נינוחים ולא מתוחים בעת הדיונים
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
6. הם מוכנים להתבטא בדיון כשיש להם מה לומר
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
7. הם מגיבים על דברי חברים
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
8. המשתתפים עוברים, ללא רעש ובלבול, מסוג אחד של קבוצה לסוג אחר,
 למשל: מדיון בקבוצה קטנה לדיון כיתתי
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
9. לעתים יוזמים המשתתפים נושאים לדיון
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
10. המשתתפים חשים שהם לומדים משהו בעל ערך בדיונים אלו
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
11.
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6
12.
 1---2---3---4---5---6 1---2---3---4---5---6

1. שאלון הערכה עצמית - לקבוצה קטנה

הנחיות : כל משתתף בקבוצה ימלא בעצמו טופס זה. לאחר מכן תדון הקבוצה במשובים האישיים של כל החברים ויסכמו יחדיו את חוות דעתם על הדרך בה התנהל הדיון בקבוצתם. ניתן להוסיף היבטים של עבודתם בסעיפים הריקים (12 ו- 13).

ציין באיזו מידה משקפים ההיגדים הבאים את האופן שבו פעלתם בקבוצה:

כלל לא	במידה רבה מאוד	
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		1. התחלנו לעבוד מיד
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		2. ידענו בדיוק מה עלינו לעשות
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		3. היינו דבקים במטלה שהוטלה עלינו
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		4. כל אחד תרם לעבודת הקבוצה
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		5. כשהיינו זקוקים לעזרת המנחה, ביקשנו אותה.
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		6. עזרנו ליו"ר הקבוצה בניהול הדיון
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		7. לא הפרענו לקבוצה אחרת
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		8. בחרנו במהירות ביו"ר ובמזכיר
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		9. הסיכום הקבוצתי שלנו שיקף בבהירות את עבודתנו.
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		10. סיימנו את היטלה במועד
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6		11. עבדנו בדרך עניינית עם המנחה, כשעצר לידינו
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6	_____	12.
1----- 2----- 3----- 4----- 5----- 6	_____	13.
		14. וזה מה שהשגנו:

נספחים

1. רשימת מקורות להשתלמות בנושא דילמות ערכיות של המשפחה הפוסט מודרנית

לפניכם מקורות שיסייעו לכם בניהול דיונים בנושא:

1. תכנית הלימודים בסוציולוגיה, בה יש התייחסות להוראת נושאים רגישים:

http://www.education.gov.il/tochniyot_limudim/socio/daf1.html#1

2. אדר - בוניס מ' (2008). משפחות בראיה סוציולוגית ואנתרופולוגית. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

3. אנוך יעל, זאב סוקר (2006) תיאוריות סוציולוגיות מודרניות. רעננה: אוניברסיטה פתוחה.

4. במברגר יעל. (2008) "לשם מה סיור לימודי" בתוך מוט"ב כעת. גיליון מספר 1. עמ' 20-22

http://www.mutav.org.il/images/magazine1/20_22bamberger.pdf

5. צ'פניק אבי. "מוט"ב לחנך – חינוך להתמודדות עם דילמות ערכיות בעידן הפוסט מודרני באמצעות שיעורי מוט"ב". מידעון הגוף להוראת מדע וטכנולוגיה. מינהל החינוך והתרבות עיריית תל אביב יפו. מתוך אתר:

<https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:qqNVKTgv2GkJ:clickit3.ort.org.il/Apps/Public/getfile.aspx?inline%3Dyes%26f%3Dfiles/ba3c28fc-8c3e-46d9-b4f3-effda4c7e27b/f3cb4085-3c03-460d-b170-d1c98cf1c1be/d923df7f-6044-48ce-b82f-06bde26239e3/a4a23dc4-8432-4b84-820f-5120f13723c3.doc+%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%AA+%D7%93%22%D7%A8+%D7%91%D7%A0%D7%95%D7%A9%D7%90+%D7%A0%D7%99%D7%94%D7%95%D7%9C+%D7%93%D7%99%D7%95%D7%A0%D7%99+%D7%93%D7%99%D7%9C%D7%9E%D7%94&hl=iw&gl=il&pid=bl&srcid=ADGEEsj0Tsql3e9wo55ejeWemE5eTM9rc18uTA9VOud5etEneuxdWwsl9MBLLDv16V5ubmtYvDB4lCxQcwsxkVU6Mlf3YXUKH5QjObIXfpy7lvx5zpng7lrlfnWta1zAjB2pT8iGGJI&sig=AHIEtbRRH7dHhPja5gNFOYkGIDQH9FEA-A&pli=1>

6. אתר מינהל חברה ונוער – החוברת ניהול דיונים בדילמות מוסריות
<http://noar.education.gov.il/main/upload/newprogram/dilemamain.doc>

7. אתר מינהל חברה ונוער-

<http://noar-education.gov.il>, באמצעות מילות מפתח: דינוי דילמה / דילמות מוסריות /

דילמות.

8. הורות אחרת:

<http://www.youtube.com/watch?v=J4n9ZYcD8ec>

9. הסבא של עצמי:

<http://www.youtube.com/watch?v=f4iYsZ5vbMo>

2. מקורות להעשרה – חינוך ערכי

ברלב, מ. (עורכת) (1999). **ערכים וחינוך לערכים – סוגיות בהשתלמויות מורים**, ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט והאוניברסיטה העברית. גבע, א. (2011) **מוסר ועסקים מקבילים נפגשים**, ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד והמרכז לאתיקה.,

ליון, ר. (1985) "השיפוט המוסרי של סרבני מלחמת לבנון", **עיונים בחינוך**, 42. ניסן, מ. (1999) "ביטויים של רלטיביזם ואינדיבידואליזם בשיפוט מוסרי והשתמעויות לחינוך מוסרי" בתוך: ברלב, מ. (עורכת). **ערכים וחינוך לערכים – סוגיות בהשתלמויות מורים**, ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט והאוניברסיטה העברית. עירם, י. ואחרים (עורכים) (2001). **צמתים ערכים וחינוך בחברה הישראלית**, ירושלים: משרד החינוך.

פוגל-ביז'אווי, ס. (1999). "משפחות בישראל: בין משפחתיות לפוסט-מודרניות". בתוך: ד. יזרעאלי, א. פרידמן ועמיתיהן, **מין מיגדר ופוליטיקה**, תל אביב: קו אדום פלג, ח. ברנהולץ, י. (2003) **ניהול דינוני דילמה לקידום החשיבה המוסרית**, ירושלים: משרד החינוך, מינהל חברה ונוער.

קולברג, ל. (1980) "חינוך לצדק: ניסוח מודרני של ההשקפה האפלטונית", בתוך: **החינוך המוסרי – חמש מסות**, תל אביב: ספרית פועלים, 1980

קולברג, ל. (1982) "נוסח מתוקן של תורת ההתפתחות המוסרית", **החינוך המשותף**, 106. שיפמן, פ. (2005). "על המשפחה החדשה: קווי פתיחה לדין". **עיוני משפט**, 28 (3), עמ' 670-643

Gomberg, T.H. Cameron, D.K., Fenton, E., Purtek, J., and Hill, C, L., (1980) Leading Dilemma Discussions: A Workshop. Pittsburg.

Kohlberg L., Levine C. & Hower A. **Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics**, Basel: Krager, 1983.

Kohlberg, L. , Meir. 1975, Development as the Aim of Education: The Dewey View in, The Philosophy of Moral Education,.

Kohlberg, L. and Candee, D. (1984). The relation of moral judgment to moral action. In. Kohlberg, L. The Philosophy of Moral Development. San Francisco.

Power Clark, Higgins Ann, and Kohlberg Lawrence, 1989, Lawrence Kohlberg's Approach to Moral Education, New York.